

ПОДІЇ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ 1917 Р. В ГАЛИЧИНІ ТА БРАТАННЯ УКРАЇНЦІВ

У цій статті показано хід воєнних дій у 1917 р. і братання наддніпрянських та галицьких українців на теренах Галичини в час виникнення Української Центральної Ради. Наводяться численні факти про знущання й пограбування населення Західної України з боку всіх воюючих сторін, про прагнення до об'єднання українців і створення власної держави.

Ключові слова: Перша світова війна, братання, Галичина, знущання і пограбування населення, об'єднання українців, українська держава.

В этой статье показан ход военных действий в 1917 г. и братание приднепровских и западных украинцев на землях Галиции во время возникновения Украинской Центральной Рады. Приводятся многочисленные факты издевательства и ограбления населения Западной Украины со стороны всех воюющих сторон, о стремлении к объединению украинцев и созданию собственного государства.

Ключевые слова: Первая мировая война, братание, Галиция, издевательство и ограбление населения, объединение украинцев, украинское государство.

In this article the course of military actions in 1917 and fraternization of inhabitants of the Central and Western Ukraine on the grounds Galitsii is shown during formation of the Ukrainian Central Rada. Mentioned the numerous facts of mockery and a robbery of the population of the Western Ukraine on the part of all belligerent parties, about aspiration to association of the Ukrainians and to creation of own state.

Key words: the First world war, fraternization, Galitsia, mockery and a robbery of the population, unification of the Ukrainians, the Ukrainian state.

Під час Першої світової війни український народ опинився в стані двох ворогуючих сторін. Однак на полях битв відбувалося братання українців, які служили в австрійській та російській арміях, що особливо поширилось з початком Української революції. Воїни-українці російської армії раділи створенню УЦР і ділились цією радістю із галицькими українцями, що в них створюється своя Українська держава – незалежна і суверенна. Тож сьогодні, у час політичного протистояння українців Сходу та Заходу, ця тема є цікавою і актуальною.

Про воєнні дії 1917 р. в історії України написано мало, в основному в узагальнюючих працях та в дослідженнях про січових стрільців [1]. Автор ставить своєю метою висвітлити хід воєнний дій та процес братання на Бережанщині.

У лютому 1917 р. фронт просувався по Галичині і на місяць лютій перемістився на Бережанщину (Тернопільська обл.). Важливу роль у цих боях відіграли українські січові стрільці, саме вони стояли на позиціях Куропатники – Конюхів Бережанського повіту. Тут розташувалися 600 вояків під проводом Франца Кікаля. У Куропатниках зведено обидва курені в один з

чотири сотнями, їх комендантами були сотник В. Дідушок та поручники О. Семенюк, Орза й О. Букшований. Комендантом технічної сотні був четар д-р І. Сіак, комендантом відділу скорострільів хорунжий В. Соловчук. Крім цього, була ще будівельна сотня під командою четаря В. Гнатюка, опісля четаря І. Цяпки. Ця сотня, сформована з колишніх поранених, вела військові будівельні роботи.

Саме село Куропатники на східному березі Ценівки було в російських руках, і через нього проходили російські окопи. Позиції УСС тягнулися краєм лісу напроти Куропатників здовж дороги, що веде з Бережан через Баранівку до Конюхів і далше до Зборова. Віддаль поміж обома фронтами була 700-800 кроків, і їх ділило оболоння, яким протікає Ценівка. Обидві сторони не починали активних дій [2]. На фронті наступило затишшя, відтак – братання стрільцтва із солдатами наддніпрянських і кубанських полків.

Саме в цей час в Росії відбулася Лютнева революція, у результаті якої було повалено самодержавство, а в Україні до влади прийшла Центральна Рада. Січовикам під Куропатниками здавалося, що тепер український народ збудує

свою власну державу. Та виявилося, що шлях до цієї мети ще далекий і не такий простий, як бачилося зразу.

Керенський, відчуваючи революційні заворушення на фронтах, вирішив розпочати наступ на Куропатницькому фронті. Керенський особисто прибув до Галичини, де зупинив на декілька днів свій бронепоезд у прифронтовому містечку Козова. 15 червня приїхав до Тернополя. Перед десяти-тисячним строєм військ виголосив патетичну промову, агітуючи за війну «до переможного кінця». Стрільців направили під Конюхи, їх поставили на незручну позицію в яру під т. зв. Звіринцем, на заломі фронту. Наступ розпочався 29 червня о 5 годині ранку могутнім ураганим гарматним вогнем, що з короткими нічними перервами тривав дві доби. Руйнуючий вогонь гармат знищив умить на відгинку села Конюхи передні рови і дротяні засіки. Четверту сотню УСС було знищено. У селі Конюхах, де розмістилася стрілецька санітарна допомога під командою лікаря Воевідки та бойовий обоз, настало пекло. Ворог бив запальними снарядами. Горіли хати і збіжжя на полі. Ревіла покалічена худоба, збожеволілі люди з вереском гинули на пожарищі. У тому гарматному вогні рвався телефонний зв'язок, який раз-ураз треба було лагодити. Вночі гарматний вогонь притих [3].

У місці головного удару проти 7-ї російської армії виступала Південна армія генерала Ботмера і австрійський LXV-й корпус, який займав фронт від Баранівки до Конюхів [4]. Біля 10-ї години ранку прийшло повідомлення про те, що відбито російський наступ на лівому крилі фронту. Тим часом російські війська прорвалися вже були на ділянці 81 австрійського полку. Частини четвертої Фінляндської дивізії вдерлися крізь прорвану лінію і почали оточувати австрійців.

Про ті події УСС не знали нічого. Стрільці сподівалися мати ворога спереду, тимчасом він прийшов іззаду. Російські вояки оточили яругу, у якій стояли УСС, і відразу опанували становищем. Першу відсіч пробував дати четник Іванець з кількома стрільцями, що були при команді куреня. Та це не спинило ворога, і сотні, що були в землянках, попали за декілька хвилин у полон разом з пораненим командиром підполковником Кікалем, якого пробили багнетом.

Російське командування не використало переваги, яка прийшла так легко. Наступ російських військ незабаром було затримано. Першу відсіч дав відділ стрілецьких скорострелів, що стояв у запасі в лісі коло Вишок, та батарея поручника Юліана Шепаровича, яка стояла за Конюхами. Засипані картечню гармат та вогнем стрілецьких скорострелів російські полки спинилися. Незабаром зібрались вцілілі частини УСС і вибили росіян із зайнятих ними окопів. Наступ російських військ захлинувся. Вони почали відступати, ведучи за собою полонених.

Про бої на Бережанщині згадує у своїй роботі О. Думін. Легіон УСС під час російського наступу

стояв під Конюхами. Українізованими російськими частинами командував генерал П. Скоропадський. У Бережанах командування корпусу УСС наказало з'єднати всі сотні в один курінь, керуючись, мовляв, тим, що сотні дуже слабкі чисельно. Під Куропатниками січовики стояли навпроти легіону українців-наддніпрянців. Почалося братання, австрійці не відкидали його і траплялись випадки дезертирства з російської армії [5].

Цікавим є той факт, що багато авторів однаково згадують про братання західних і наддніпрянських українців в період між боями. Командири обох сторін у якійсь мірі не заперечували, бо очікували на перехід на свій бік солдатів ворогуючої сторони. Це було вигідним і збільшенням армії, і, особливо, вивіданням про позиції ворога. Та для українців цей факт носить значно більшу роль, адже братаючись, українці висловлювали свою споконвічну мрію про об'єднання і створення своєї незалежної Української держави, до якої б входила і Наддніпрянська, і Західна Україна.

Полонених УСС вели разом з тисячами австрійських вояків через Озірну до Тернополя. По дорозі їх зустрічали вже українізовані частини російської армії під жовто-блакитними прапорами, що йшли на фронт. Приємна несподіванка чекала полонених УСС у Тернополі. Там привітала їх від української влади делегація, під проводом комісара Л. Юркевича. Комісар Юркевич у розмові висловив надію, що січові стрільці візьмуть участь у будові власної держави, та обіцяв повідомити про їхній приїзд Центральну Раду [6].

Сутички українських січових стрільців з російськими військами тривали ще протягом липня 1917 року. 19 липня 1917 р. відбувся великий наступ австро-німецьких військ, російську армію було розгромлено і звільнено всю Галичину, звичайно й Бережанщину. УСС в складі 55-ї дивізії взяли участь у наступі, який почала Південна армія. Тоді стрільці ще мали близько 600 стрільців і 24 старшини. Командантом був поручник Д. Кренжаловський, придільний із 35-го полку крайової оборони. Відділи легіону УСС відзначилися у дводенних боях із частинами VI-го українізованого корпусу біля Козови і Козівки, а потім шлях усусусів проліг на південь. 27 липня ще відбулися невеликі сутички з противником біля Бурканова (нині Теребовлянський район) та Білокриниці на Бережанщині. Після того відділи спішно попрямували за міст над Збручем [7].

Погляди стрілецтва були спрямовані на схід, де відроджувалась державність України. Потім УСС повернулись на південь. Тієї осені стрілецькі старшини відкрили на Волині близько сотні українських шкіл і придбали для них підручники й необхідне приладдя.

Після утворення Центральної Ради в Києві в Галичині особливо активізувався національний рух, галичани радо вітали дії наддніпрянського уряду, зокрема укладення миру з Четверним Союзом. На підтримку дій уряду УНР 3 березня

1918 р. повсюди відбулись «свята миру і державності». Особливо багатолюдними вони були у Львові (60 тис. осіб), Дрогобичі (50 тис. осіб), Бережанах (12 тис. осіб). У містах і селах було відправлено святкові богослужіння, пройшли стрілецько-сокільські походи, прийнято і надіслано привітальні телеграми Українській Центральній Раді, особисто М. Грушевському [8].

Така активність українців не на жарт занепокоїла польські шовіністичні кола, вони почали підготовку до захоплення і повного підпорядкування собі Галичини. Ці обставини спонукали народ до рішучих і кардинальних змін свого життя. Тому політичний розвиток Галичини вступає в новий етап свого розвитку – боротьбу за державність.

М. Заклинський пише, що коли виникла у Великій Україні Центральна Рада, то «війна на боці Австрії втратила для усусів увесь сенс. Хоча стрільці не наважилися кинути зброю, духом вони вже були по ту сторону фронту, там, де «сонечко сяє, козацтво гуляє», де творилася своя держава» [9]. До стрільців стали потрапляти киявські українські часописи. У землянках читали їх УСС та слухали, затаївши подих, про Центральну Раду, проголошення нею першого Українського Уряду; прийшли також звістки про перші спроби організації української армії [10].

Однак ідея української державності на Галичині зустрічала шалений опір не тільки від російських чи австрійських властей, а й з боку польських націоналістів, що мріяли відновити Річ Посполиту в межах 1772 р., до складу якої мали б входити й західноукраїнські землі. У 1917 р. в складі Австро-Угорщини виникає так званий польський округ, чиновники якого одержали право призову до армії.

Українці відмовлялись від такої служби, про що свідчить, зокрема, «Розпорядження Окружного Командування поліції Тернопільського воєводства»: у «Східній Галичині створити воєнопольові суди і посилити жандармські війська на кордоні з метою виловлювання дезертирів і притягнення їх до відповідальності» [11]. В одному з документів вказано, що в переважній більшості дезертирами з армії є люди української нації і деколи євреї. Такого ж змісту є й інші документи – таємний циркуляр, виданий як «Розпорядження окружної команди поліції Тернопільського воєводства до Бережанської повітової команди», у якому сказано щодо українців про «організацію воєнних судів у зв'язку з відмовою служити в армії», та «припис» «аби затримати фронтові розбиті війська», «виловлювати дезертирів і тих, хто не зголошується до призову» і віддавати до воєнного суду [12]. Так було звинувачено і засуджено сотні українських патріотів, що вже в той час старались створити базу для Західноукраїнської державності.

«Репресії польської адміністрації в Галичині, що діялися тільки під покришкою австрійського орла, але носили виразно характер розправи

польських шовіністів з українським народом, – писав М. Стахів, – викопали ще глибше провалля між українцями і поляками в Галичині. Ці репресії відчувалися в українській масі виключно як польські переслідування, а не австрійські. Вони мали ще той наслідок, що дотеперішні спори між частиною «старорусинів», які мали симпатії до Росії, і незалежницьким табором свідомих українців, затерлися відразу. У цей переломний момент вони почувалися єдиним національним цілим, яке мусить виступати спільним фронтом для оборони свого буття» [13].

Дуже правильно підмітив Т. Гунчак про можливість без перебільшення сказати, що українське населення Галичини і Буковини пережило страшенне лихоліття. З одного боку, його мордували росіяни, намагаючись вибити з нього почуття національної свідомості й самопошани; з другого – над ним знущалися австрійці і мадяри, звинувачуючи в русофільстві. У той же час українці мусили воювати саме за тих, хто знущався над їхніми сестрами і братами, – одні в австрійській, а інші в російській арміях. Часом близькі родичі мусили стріляти одне в одного. Це, без сумніву, була справжня національна трагедія [14].

Враховуючи всякі знущання і потурання від всіх завойовників і те, що в російській армії служило багато українців-наддніпрянців, і прийшовши в Західну Україну, вони не цурались українців, то частими були братання на полях бою під час перепочинку, це було вигідним для російської і австро-угорської армії, бо все були перебіжчики, від яких можна було вивідати військові таємниці чи просто отримати деякі дані. Про моменти братання і перехід з російської армії в австро-угорську до українських підрозділів вказують і польські дослідники, наприклад В. Найдус пише, що 24 червня 1917 р. в боях «на захід від Козови (пов. Бережанський) почалися бої. Першими в бій вступили польські війська – Дивізія Польських Стрільців. 3 полк втратив 170 осіб, а 4 – 225», відсунуто російські війська і «саме на відтинку Куропатники – Шибалин (між Бережанами і Козовою) [...] у російських військах воювали наддніпрянські русини і з їх складу...» почалось масове дезертирство. В останній декаді червня, протягом кількох днів втекло 400 осіб» [15]. Та українці братаючись змогли винести спільну мету – створення незалежної Української держави, що виллється в утворенні Центральної Ради і в її особі Української Народної Республіки та в Західній Україні в створенні ЗУНР, що призведе до укладення Акту Злуки 22 січня 1919 р.

Західні українці завжди залишалися вірними своїм ідеям та ідеалам щодо створення незалежної Української держави і воз'єднання з Наддніпрянською Україною, і тому з часом українці краще підтримали українських більшовиків у створенні УСРР, аніж вхід до Польської держави, і саме М. Бережани було тим, яке стало на сторону більшовиків у польсько-українській війні 1920 р., але це вже інша тема.

У 1918 р. на території Галичини військові дії боїв Першої світової війни уже не проходили, оскільки фронт перенісся на терени Великої України. Але в цей період розпочинається активна громадсько-політична діяльність, яка в основному

зводилась до єдиної головної мети, поставленої борцями за незалежність ще напередодні і на початку війни, – за створення суверенної Української держави, і в даний час – проголошення Західноукраїнської Народної Республіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вержховский Д.В., Ляхов В.Ф. Первая мировая война 1914-1918гг. Военно-исторический очерк. – М.: Воениздат, 1964; Зайончковский А. Мировая война 1914-1918: В 2 т. – Т. 2. – М.: Воениздат, 1938; Стахів М. Західня Україна та політика Польщі, Росії і Заходу (1772-1918). – Т. 1. – Скрантон. 1958; Українські січові стрільці, 1914-1920. Репринтне відтворення з видання: Львів, 1935. – Львів: Слово. 1991 та ін.
2. Українські січові стрільці, 1914-1920... – С. 88-93.
3. Крип'якевич І., Гнатевич Б. Історія українського війська. – Тернопіль: «Збруч», 1992. – С. 341.
4. Матейко Р., Мельничук Б. Воєнними дорогами синів Галичини. Українські січові стрільці на Тернопільщині. – Тернопіль, 1991. – С. 50.
5. Думін О. Історія легіону українських січових стрільців. 1914-1918 // Історія визвольної боротьби України: В монографіях. І том. – Львів. Червона калина, 1936. – С. 213-227.
6. Українські січові стрільці 1914-1920... – С. 55.
7. Матейко Р., Мельничук Б. Воєнними дорогами синів Галичини. – С. 37-42.
8. Збірник «Червона Калина». – Львів, 1918. – С. 23.
9. Там само. – С. 49.
10. Матейко Р. Галицькі лицарі волі: Українські визвольні змагання на Тернопільщині 1900-1920 років у контексті історії України. – Тернопіль, 2006. – С. 50.
11. Державний архів Тернопільської області (далі – ДАТО). – Ф. 274, оп. 1, спр. 39. Do powetowej Komandy Policji Galicji. – Арк. 5.
12. Там само. – Арк. 2.
13. Стахів М. Західня Україна та політика Польщі, Росії і Заходу (1772-1918). – Т. 1. – С. 170.
14. Гунчак Т. Україна. Перша половина XX століття: Нариси політичної історії. – К.: «Либідь», 1993. – С. 69.
15. Najdus W. Polacy w Rewolucji 1917 roku. – Warszawa, 1967. – S. 294.

Рецензенти: д.і.н., проф. П.М. Тригуб;
д.філос.н., проф. В.Л. Гавеля.

© Троханяк О.С., 2009

Стаття надійшла до редколегії 15.04.2009 р.